
PRO DOMO NOSTRA¹

Благовест ГЕОРГИЕВ*

This article seeks to analyze the reasons of mass and spontaneous support to radical Islamic movements both in developing and developed countries that claim the role of civilized guidance regarding other societies and communities, most of them Islamic. Reasons that justify mass behavior are always value perceptions of real social, economic and cultural factors. Zeroing in on such factors I single out prevalingly deep social gaps that stem from the very nature of the contemporary liberal patterns of economy and social life. Unemployment, poverty and deep social inequalities are real factors that are counter-productive in terms of Durkheim's social solidarity. On the contrary, they permanently promote alienation of individuals and communities from formally enforced social norms and standards, or anomy. In this way, on individual plane social and psychic comingle. We have an increasing number of economically active people suffering from depression that explains their proclivity toward crime, suicidal behavior, alcoholism, drug abuse. The value crisis of the today liberal society and state are the very source of mass support to terrorism by its own young citizens. The terrorist organization exacting allegiance to common traditional values may prove an alternative to the degrading institutional order of the „civilized societies“. That is why the path toward prevailing over terrorism goes across rendering the today society and state again vibrant and healthy that is tantamount to reestablish effective communal relations and state institutions. The latter can be achieved just in case people, statesmen and politicians cast away any illusions about the liberal arrangements of economy and society.

За да попадне в Глобалната база данни за тероризма (GTD, Global Terrorism Database), дадено действие трябва да представлява „заплаха или действителна употреба на незаконна сила и насилие от страна на извършител, непредставяващ държава (non-state actor), за да се постигне политическа, икономическа, религиозна или социална цел посредством страх, принуда или заплаха“. В базата се регистрират групи, които са извършили поне едно действие, за което аналитиците от GTD нямат никакво съмнение, че представлява терористичен акт и за което е налице висока степен на увереност, че е дело на обвинената група.² Такъв е езикът на статистиката. От съдържателна гледна точка е от съществено значение да се знае, че след 80-те години на миналия век тероризмът е предимно ислямски – извършителите, групови или индивидуални, са

¹ От лат. ез. – „за нашия дом“.

* Авторът е доцент, доктор, преподавател в катедра „Социология“, Софийски университет „Св. Климент Охридски“.

² Източник: National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism.

главно от ислямски произход и обслужват цели, които са вдъхновени от исляма и обслужват цели (политически, социални, културни, икономически и др.), които са легитимирани от исляма. Заговори се за ислямски тероризъм; започна да се утвърждава мнението, че цяла една цивилизация, каквато е ислямската, е влязла във война с останалия свят, представляван от т.нар. „цивилизован свят“, представляван от историческия Запад. Тук същностният въпрос е кой представлява „цивилизования свят“ и ако това е Западът, как и защо той е получил ролята на представител на света пред терористичната заплаха. А ако се окаже, че Западът си е присвоил тази роля?

Виждането, че ислямският тероризъм вече е станал част от всекидневие-то на хората навсякъде по света, като че ли се е превърнало в масово възпроизвеждащо се самореализиращо се пророчество. Масово хората в съвременните държави вярват, че ислямският тероризъм е вездесъщ и изключително ефективен като инструмент за всяване на страх и, разбира се, тази вяра се превръща в реалност – разширява се обхватът на терористичните атаки, мени и се обогатява тактиката на терористите, обогатяват се техните политически искания и цели и пр. В едно свое интервю полк. Иван Бояджиев казва, че не са останали „безопасни и сигурни места никъде по света“ (Бояджиев 2017: 13). Въпросът обаче е далеч по-сложен. Експанзията на тероризма не е плод само на самореализиращо се пророчество, т.е. на масово ирационално очакване, което предстои да се сбъдне, или на усъвършенствани военни и тактически умения на терористите. Тероризмът действително се е превърнал в неотменим елемент на днешната политическа реалност, защото следва своя вътрешна логика на организиране и развитие. Той се е превърнал във вездесъщо средство за пораждаване на масов страх и хората масово вярват, че са станали по-уязвими, защото той вече не само е придобил много поддръжници, а и е започнал да се институционализира – с други думи превърнал се е в неотменна част на политическата реалност. А това означава, че той от спонтанно движение на тайни и полутайни общества, вдъхновявано от единични „пророци“ и други посветени вдъхновители, се превръща в организация. Това е масова организация, но масовостта в никакъв случай не означава, че организацията е неефективна и действа импулсивно без планирани дългосрочни цели. За целите може да се разсъждава само в общ порядък, но е сигурно, че протича процес на промислено и планирано структуриране на отношенията на различни терористични групи, действащи на различни равнища и по различни места по света. При анализа правят впечатление множество характерни страни на процеса на институционализация, но особено внимание заслужават:

- масовото включване на млади хора в терористичните организации;
- бързината, с която тези масови потоци са организирани, т.е. индоктринирани в съответната идеология, обучавани в терористично дело, подреждани в съответните структури като изпълнители, ръководители, помощници, агенти, пропагандатори и пр.;
- наличието на системни връзки с местните общности, т.е. терористичните организации стават част от „нормалните“ общности и общества;

➤ ефективността, с която действат терористичните организации в конкретни общества и държави, говори, че те вече са се превърнали в своеобразни „държави в държавата“, „общност в общността“.

За разлика от терористичните организации и практики от миналия век ислямският тероризъм няма чисто инструментален характер, т.е. той най-малко е средство за постигане на други „висши“ политически целесъобразни цели от рода на изостряне на класовата борба, борба срещу експлоатацията на буржоазната класа, постигане на социална справедливост за сметка на ограничаване на властта на експлоататорските класи и пр. Не, ислямският тероризъм се е превърнал в цел сама за себе си, защото, черпещ легитимация от една велика религия на спасението, той е само другото лице на конфесионалния фундаментализъм. Знае се, че отличителна характеристика на фундаментализма, в частност на конфесионалния, е, че неговите разпоредби (ценности, мотиви и модели на поведение) имат пряко действие – наказанието за нерегламентирано поведение се налага веднага, неверникът се наказва и пр., т.е. политическата и социалната действителност се адаптират към света на ценностите, а не обратно. Оттук ислямският тероризъм показва всички признаци на общностно обединяващ фактор, защото той е придобил и характеристиките на културна норма. Сега вече връзката му с по-голямата общност на останалите вярващи, споделящи същите религиозни норми, но не отиващи докрай, подобно на терористите, в тяхното отстояване е осигурена. От „екстремистка“ терористичната общност се трансформира в „културна“ общност, част от голямата общност на хората, изповядващи исляма. Именно в тази нова културна характеристика на съвременния ислямски тероризъм се корени основната му отлика от терористичните организации от миналия век.

По тази причина, когато борбата с тероризма се води на организационно, т.е. мениджърско, равнище, тя не може да доведе до радикално решаване на проблема. На такова равнище ефективността на противопоставянето на тероризма се търси по линия на по-добрата организация – целта е на организациите на терористите да се противопостави друга, по определение по-ефективна организация на държавата, пострадала от тероризма, било това да е ФСБ, ЦРУ, ФБР, ДАНС, специални части и много други подобни. Безспорно резултати има, при това нелоши. Но защо ислямският тероризъм като идеология и политическа практика през последните години не само не изчезва, а и се разраства? Държавите с най-мощните антитерористични организации успяват да отклонят непосредствената опасност (извършването на терористични актове), но не могат да се справят със: притока на нови попълнения в терористичните организации, при това от собствените им общества, да не говорим за държавите с ограничени възможности; увеличаващия се капацитет на терористите за организационно строителство и индоктринация на местните общности; превръщането на тероризма от екстремен модел на поведение на единици в културна норма за големи общности хора, при това не само мюсюлмани. Това е така, защото новите организации на ислямския тероризъм са престанали да бъдат само организации, а са се превърнали и в културни общности, сраснали се с традиционните общности, които далеч не са само ислямски.

Терористичните акции от последното десетилетие винаги са се извършвали от много ограничен брой хора, най-често това са самостоятелно действащи бойци, които в повечето случаи се жертват. Но впоследствие, в хода на разследването, винаги се оказва, че тези хора са част както от разклонена и добре подредена йерархична структура, така и от някаква местна общност от съмишленици и поддръжници на терористичните действия срещу държавата, в която се очаква да са се натурализирали.

По официални данни след 11 септември 2001 г. само ислямските терористи (джихадисти) са убили в САЩ 94 души. Ето някои от по-значителните атаки:³

Дата	Извършител	Действие	Гражданство	Връзка с терористична организация
Декември 2001	Ричард Рейд	Опит за детониране на устройство в самолет	Британско	Обучаван от „Ал Кайда“
Юни 2009	Абдулхаким Мухамад	Убива американски войник и ранява друг	Американско	Обучаван от „Ал Кайда“
Ноември 2009	Майор Нидал Хасан	Убива 13 души във военна база	Американско	Връзки с родения в Америка ислямски свещеник Ануар ал Аулаки
Декември 2009	Умар Абдулмуталяб	Опит за взривяване на самолет по вътрешна линия	Нигерийско	Обучаван от ислямския свещеник Ануар ал Аулаки
Май 2010	Фейсал Шахзад	Задейства бомба в паркирано превозно средство	Американско	Обучаван от радикални бойци в Пакистан
Април 2013	Тамерлан и Джокар Царнаеви	Взривяват две бомби на Бостънския маратон	Американско	По-големият брат е обучаван в Дагестан и Чечения
Октомври 2014	Зейл Томпсън	Атака с брадва на полицейски служители	Американско	Повлиян от радикалния ислям
Декември 2015	Саид Фарук и жена му Ташфийн Малик	Убиват 14 души на офис парти	Американско	Доморасли екстремисти
Юни 2016	Омар Матиин	Убива 49 и ранява 53 души в нощен клуб	Американско	Заявява вяност пред лидера на „Ислямска държава“ Абу Бакр ал Багдади
Септември 2016	Ахмад Рахами	Взривява бомба и ранява 31 души	Американско	Радикализиран извън САЩ от ислямски екстремисти

В Европа терористичните атаки са още по-смъртоносни.

³ Изт: News24

Дата	Извършител	Действие	Гражданство	Връзка с терористична организация
Март 2004	–	Взривяване на бомби в 4 влака в Мадрид, убити 191 души	–	„Ал Кайда“
Юли 21005	–	Самоубийствени взривове в Лондонското метро и автобус, убити 52 души	Трима от атентаторите с британско гражданство	„Ал Кайда“
Ноември 2015	–	Атака на концертната зала Батаклан и други места в Париж, убити 130 души	–	„Ислямска държава“
Март 2016	–	Самоубийствена атака на летището и метро-то в Брюксел, убити 32 души	Четирима белгийци от марокански произход, един швед със сирийски произход	Връзка с атентаторите в Париж
Юли 2016	–	Атака с камион в Ница, 86 души убити	Тунизийско	„Ислямска държава“
Декември 2016	–	Атака с камион на пазар в Берлин, 12 души убити	Тунизийско	„Ислямска държава“

Не може да не направи впечатление, че независимо от формалното гражданство (американско или европейско) извършителите на терористични актове в Америка и Европа произхождат от мюсюлмански общности; те са с мюсюлмански имена и най-вероятно всички те принадлежат към ислямското вероизповедание. Наред с това обаче те не действат като групи с „особено назначение“, които са били обучени в ислямски държави и организации и целево изпратени в Америка и Европа за извършване на терористични актове. Не, по-скоро те постоянно пребивават в Америка или някоя западноевропейска държава, като същевременно поддържат жива връзката с общността, от която произхождат. Само в един от случаите става дума за „доморасли екстремисти“ (homegrown violent extremists), в останалите случаи, поне според официалната версия, извършителите са организирани (обучени и вдъхновени) от терористични организации.

Следователно имаме основание да заключим, че при тези хора терористичната дейност се е превърнала в белег на общностна идентификация; терористичната дейност им позволява да пазят жива връзката с родната мюсюлманска общност, от една страна, и да се разграничават, в смисъл да не бъдат интегрирани, от новата им общност – професионална, културна или друга, в държавата на постоянно пребиваване. В такъв случай основателно възниква въпросът защо те не са успели да се интегрират в обществото, където постоянно живеят. Въпросът е съществен, защото не става дума за шепа екстремисти, които по някакви лични причини, особености на характера, психопатология, недъг и пр. не са успели да се интегрират. Не, става дума за многомилionenни мюсюлмански общности, които

формират „общност в общността“ и „държава в държавата“ в държавите, където – било като икономически имигранти, било като търсещи убежище – са се установили в миналото и продължават да прииждат понастоящем.

Отговаряйки на този въпрос, е най-лесно да хвърлим вината на „назадничавата“ ислямска цивилизация. Това е най-лесният, но и най-неправилният подход, защото веднага се появява въпросът за критериите, по които да съдим за „изостаналостта“ или „напредничавостта“ на една цивилизация. Въобще сравняването на цивилизации е неблагоприятна работа, защото е много трудно да се намери един синтетичен критерий, една обединяваща отправна точка, спрямо която да се мери прогресът. Коя ще е тази отправна точка – техническият прогрес и новите технологии или нивото на урбанизация, или покупателната способност на населението и равнището на потребление, или толерантността на официалната религия, или... какво друго? Въвеждането на такива стандартизирани критерии за сравнение е безсмислено, защото чрез тях ние бихме се опитали да унифицираме начина на живот на общности, живеещи по различен начин от векове насам. Т.нар. „мултикултурализъм“, на който се възлагаха надежди да бъде принципът на изграждане на политически и икономически кохерентно общество във федерализираща се Европа (Западна и Централна Европа), не се състоя. И напълно основателно. Културните различия не само не се притъпиха, а напротив, те самите се превърнаха в основание за политическо противопоставяне – днес терористите, които атакуват Америка, Западна Европа, Русия и Близкия и Средния изток, правят това от името на една държава (вярно, „Ислямска държава“ е терористична организация, но с висока степен на институционализация на нейните структури).

Принципът на мултикултурализъм не е поначало ирелевантен принцип. Та нали векове наред големи световни империи са процъфтявали и са се разширявали, защото са съумявали да постигнат висока степен на политическа и икономическа кохерентност тъкмо защото са управлявали неизбежните културни различия между многобройните народи и други общности, така че нито един културен модел на един народ или общност да не се превръща в опасност за съществуването на останалите народи и общности! С други думи нито един начин на живот, вкл. начин на уреждане на икономическите и политическите отношения в даден народ или общност, не се възприема като пряка заплаха за поддържащото на реда и съществуването на останалите народи и общности в рамките на държавата. Но за да се постигне такова мирно съвместно съществуване на различни културни модели, е необходима „суперструктура“, която да балансира различните култури, като задава политическия принцип на отношенията им. Или, мултикултурализмът е възможен само в рамките на стабилна и суверенна държава, която се идентифицира с конкретна обществено-икономическа система и ясен държавен интерес, който се обслужва от различните народностни (културни) образувания на нейната територия.

Всяка цивилизация съществува сама за себе си в собствено историческо време. И все пак от системна гледна точка такъв синтетичен критерий за сравнение може би е силата на общностната връзка или с други думи способността на цивилизацията, вплътена в конкретни общества (западноевропейско, аме-

риканско, руско, китайско и т.н.), да възпира неизбежните и вътрешноприсъщите й ентропийни процеси, т.е. процесите на саморазпад.

Терористични атаки се извършват в много държави с различна степен на икономическо развитие, различно вероизповедание и културна принадлежност от няколко ислямски фундаменталистки организации, които са свързани помежду си. Действията им имат насилнически, но напълно рационален характер, защото се водят от рационални цели – подялба на територии и ресурси, влияние и контрол върху местното население, сваляне на политически режими, война срещу политически режими, изначално признати за враждебни на каузата на исляма, и пр. Така например в Сирия, Ирак, Либия, Афганистан, Североизточна Нигерия действат подразделенията на „Ислямска държава“ (ИД). Организацията също така има претенции за територията на Пакистан, Ливан, Израел и Йордания. По оценка на Пентагона към септември 2014 г. ИД контролира около 270 хил. кв. км в басейна на Тигър и Ефрат. Действията на бандитски формирования под знамето на ИД в руските кавказки републики имат ясно изразен сепаратистки характер. Същите сепаратистки тенденции могат да се уловят в действията на уйгурите от името на ИД в провинция Санджан на КНР. Или, да вземем по-старата организация на „Ал Кайда“. Тя се създава, обучава и въоръжава от САЩ (ЦРУ) и Саудитска Арабия за борба срещу съветската инвазия в Афганистан, 1979 – 1989 г., т.е. „Ал Кайда“ е *par excellence* продукт и средство на Студената война между двете суперсили, от чийто иракски клон води началото си и ИД. Атаките на „Ал Кайда“ и ИД срещу мюсюлманско население в ислямски държави (атентат на „Ал Кайда“ в столицата на Саудитска Арабия от 8 ноември 2003 г., последните атентати на ИД в Истанбул от януари, март и юни 2016 г.) също имат рационален характер – борба за влияние върху местното мюсюлманско население, борба срещу светския режим на Турция, която воюва срещу ИД в Сирия и Ирак, и пр. други рационални причини.⁴ Но принципният въпрос, който поставих в началото, стои. Защо радикалният терористичен ислям воюва със Запада? В този случай като че ли няма видима рационална причина – нито има териториални претенции към Америка и Западна Европа, нито цели сваляне на политическите им режими, нито иска да смени вярата на местното население. От рационална гледна точка атентатът на „Ал Кайда“ от 11 септември 2001 г. срещу Америка не може да се обясни, това е атака срещу твоя създател и благодетел от 80-те години на миналия век, която впоследствие породила основателния му гняв и ответни военни действия.

В случая на войната на радикалния ислям със Запада може да се наблюдават белезите на една „цивилизационна война“. Това не е война за територии и политическа власт, а война за отстояване на определен начин на живот, традиционни ценности, култура, начин на организиране на бита и всекидневието, начин на общуване на половете и изграждане на семейни отношения и пр. Войната срещу дадена цивилизация на практика е война срещу конкретна обществено-икономическа система, във и чрез която традиционните ценности на цивилизацията са институционализирани. Не води ли ислямът в такъв случай

⁴ Източник: wikipedia.org/wiki/Ислямска_държава; [/bg.wikipedia.org/wiki/Ал-Кауда](http://bg.wikipedia.org/wiki/Ал-Кауда). [онлайн]. [прегледан март 2017].

война срещу цяла една световна общественно-икономическа система, която днес се нарича либерален капитализъм? „В началото на 2009 г., на върха на глобалната финансова паника – пишат Ф. Фукуяма и Н. Бърдсол – Китай и Русия, две бивши некапиталистически държави, дадоха да се разбере на техните вътрешни и чуждестранни инвеститори, че те нямат намерение да изоставят капиталистическия модел“ (Birdsall, Fukuyama 2011: 45). Доколкото либералният капитализъм днес е световна система, дотолкова историческият Запад „по стар навик“ си присвоява ролята на представител на целия свят; тогава атаките срещу неговите държави и население той представя като атаки срещу цялата „човешка общност“ и „световна цивилизация“. Казвам „по стар навик“, защото не без основание от 200 години насам Западът, особено в лицето на англосаксонския свят, се стреми да наложи световна имперска хегемония, с други думи да наложи своята общественно-икономическа система като единствено правилната. Основания за това има, при това напълно релевантни. След 1500-та година Западът налага имперската си хегемония по силата на уникален комплекс от институции и новаторски идеи и поведенчески модели, каквито са научните открития (след 1650 г. научните открития имат изключително западен произход); хуманизмът, английският индивидуализъм и протестантската етика; конкуренцията и комуникацията; правата на собственост; медицината; консумативизмът като масово поведение; трудовата етика (Ferguson 2011: 38 – 42). Нещо повече, през втората половина на XX век става ясно, че единственият начин да се затвори разширяващата се пропаст между Изтока и Запада е някога наложената със сила система от страна на Запада да се възприеме от доминираните държави като релевантен модел на тяхното собствено развитие. Това е моделът на либералния капитализъм, успял да измести другите два, също европейски, модела, каквито са националсоциалистическата и социалистическата система (Ferguson 2011: 36).

Но нито една общественно-икономическа система, колкото и релевантна да се е оказала тя за дадена историческа епоха (епохата на индустриалната революция и индустриалния капитализъм), не е в състояние да заличи идващите от стотици векове цивилизационни различия между народите. Абсурдно е идентичността на една система – в случая на либералната капиталистическа система, да се тълкува и налага като идентичност на цивилизациите (тогава какво става с прословутия „мултикултурализъм“?). Ако вие налагате една общественно-икономическа система като цивилизация, то тогава неизбежно вие „заразявате“ другите общества и народи, традиционно живеещи по друг начин и по други порядки, с присъщите на вашата система „болести“. Но тогава възниква въпросът дали другите хора, народите, общества и техните държави с различно устройство от системата на либералния капитализъм, определена от президента Клинтън като „пазарна демокрация“, са съгласни да бъдат „заразени“ с нейните болести. Въпросът става още по-сложен, ако приемем, както и става в действителност, че никакво съгласие не трябва да се изисква от държавата, която трябва да се „дивилизова“, защото ползите от приобщаването към системата и културата на либерализма са „очевидни“; приобщаването към либералната цивилизация е въпрос на здрав разум, а не на свободен избор. С други

думи към такива общества, държави и дори цели цивилизации се действа от позицията на светски фундаментализъм, проповядван ясно и категорично от Ж.-Ж. Русо, вдъхновен от Световния разум: „Който отказва да се подчини на общата воля трябва да бъде принуден да го направи от цялото общество. (...) Той ще бъде принуден да бъде свободен“ (Kissinger 2014: 33). Или, днес „свободната човешка общност“, действайки от името на „интереса на човечеството“ (Уудроу Уилсън), с всякакви средства се опитва да направи ислямския свят „свободен“. Но да се приеме такава насилствено наложена „свобода“ би означавало да се приемат и болестите на свободата, т.е. на либералния капитализъм.

БОЛЕСТИТЕ НА „ПАЗАРНАТА ДЕМОКРАЦИЯ“

Здравето на обществото и неговата държава не се измерва с ръста на БВП, или с ръста на чуждестранните инвестиции и тяхната възвръщаемост, или с търговското салдо, или със стабилността на националната валута и поддържането на нормална инфлация и пр. макроикономически показатели. Интересното е, че то не се измерва дори и с ръста на раждаемостта или със спада на смъртността. От системна гледна точка здравето на обществото се измерва с неговата способност да противодейства на вътрешноприсъщите му (характерни за всяка система) процеси на саморазпад. Саморазпадът не се предизвиква от външни фактори, като намеса във вътрешните работи на държавата, агресия, война, природен катаклизъм и пр. (но те могат да го ускорят особено когато съвпадат посоките на неговото действие). Основната причина за саморазпада на едно общество се корени в нарушаването на кохерентния характер на отношенията между неговите общности, класи, съсловия, социопрофесионални и конфесионални групи. Загубата на кохерентност на социалната тъкан е изразена от Е. Дюркем като загуба на солидарност между хората. Обществото, което в развитието си се подчинява на естествени закони, какъвто е законът за разделението на труда в обществото, би трябвало да е солидарно. За разделението на труда Е. Дюркем казва, че „...неговата истинска функция е да създава у две или повече лица чувството за солидарност“ (Durkheim 1964: 57). Основната функция на здравата държава (а това е държавата, създаваща институционален ред, собственик, инвеститор и мениджър в националното стопанство) е да поддържа такива обществено-икономическа и политическа система, които засилват солидарността, а не създават разломи в отношенията между групите в обществото. Появата на такива разломи от социално-икономически, политически и социален характер показва, че обществото е тръгнало по пътя на саморазпада, започнало е да се разлага като смъртно болен човек. И тъй като става дума за отношения между индивиди и социални групи на всекидневно равнище, този саморазпад приема формата на културна криза и разпад на култури.

СОЦИАЛНО НЕРАВЕНСТВО И АНОМИЯ

Е. Дюркем обосновава основната функция на разделението на труда да създава солидарност, но същевременно си дава сметка, че при съвременната

система на обществено производство (а това е капиталистическата система) това е непостижима цел. Непостижима е, защото при тази система разделението на труда не може да постигне главната си характеристика, която ражда солидарност между хората, а именно да бъде „спонтанно и пропорционално“. „...Ние можем да кажем – пише Е. Дюркем, – че разделението на труда произвежда солидарност само ако то е спонтанно и пропорционално (...) трудът е разделен спонтанно само ако обществото е организирано по такъв начин, че социалното неравенство да изразява природните неравенства“ (Merton 1968: 377). Защо в едно общество на антагонистични отношения между участниците в общественния възпроизводителен процес (разделени на класи, съсловия, социопрофесионални групи, касти и пр.) по принцип социалното неравенство не може да изразява природните неравенства между хората е обяснено подробно от Маркс и Енгелс.⁵ По отношение на характера на социалната структура съвременното общество на „пазарната демокрация“, независимо от трансформациите, които са протекли в него (преход от индустриализъм към постиндустриализъм), си е запазило всички белези на класическия капитализъм – това е структура на социално неравенство, което се възпроизвежда и расте, защото законите, които я управляват, са същите от времето на индустриалната революция насам.

Либералното капиталистическо общество създава „лабораторно чистата“ среда за проява на тези закони. Претенциите за въдворяване в цял свят на модела на Вашингтонския консенсус, или на Pax Americana, са и претенции за универсалност на неизбежните социални последици на този модел, най-съществената от които е неравенството. Американският тип неравенство отива далеч зад нормата на функционалното неравенство, присъщо на индустриалното общество; то създава трайни разломи в социалната тъкан на обществото, които унищожават солидарните отношения между индивидите и групите.

Налице е консолидиращо се свръхбогато малцинство, което монополизира политическата и икономическа власт. Такова малцинство, защитавайки изключително своя класов интерес, налага закони и политики, които по същество ограничават икономическото развитие. Това малцинство води политика на ограничаване на данъците, но в пазарна среда именно данъците са основният източник на инвестиции и в образованието, и в здравеопазването, и в социалната, и в техническата инфраструктура. Интересът на това свръхбогато малцинство налага корпоративна стратегия с изключително нисък хоризонт на планиране и отчитане на резултатите от дейността на корпорациите, което неизбежно води до ограничаване на инвестициите в човешкия капитал. Оттук като неизбежни следствия от разширяващото се разслоение се проявяват бедността, потискането на заетостта, изпразването от съдържание (evisceration по определението на Стилгиц) на средната класа. Обедняването на разширяващи се слоеве от населението води до придвижване на парите от дъното към върха на подходната пирамида. Но от гледна точка на държавния интерес – такъв интерес е постигането на кохерентни социални отношения на основата на стабилен икономически растеж, пълна заетост и суверенна външна политика – ефектът на бедността е кон-

⁵ Вж. например: **Маркс**, Енгелс. Произходът на семейството, частната собственост и държавата на Енгелс. Т. 5. 1977.

трапродуктивен, защото най-малкото води до снижаване на потреблението. Индивидите с по-високи доходи консумират по-малък дял от своите доходи в сравнение с хората с ниски доходи (Стиглиц посочва, че хората от върха спестяват от 15 до 25 % от своя доход, а тези от дъното консумират целия си доход). Така се стига до ситуация, където общото търсене е по-малко от предлагането, което икономиката може да осигури. Такъв дисбаланс на търсене и предлагане има две сериозни следствия – безработица и намаляване на дела на трудовото възнаграждение в общия доход.⁶ В дъното като първопричина на безработицата и отток на общия спад в агрегираното търсене, а в крайна сметка и на забавянето на растежа, стои крайно голямото неравенство (Stiglitz 2012: 100). По дефиниция разпределението на условията на труд при капитализма е неравно. Капиталистическият пазар ражда и възпроизвежда всекидневно неравенство. Когато към тази естествена за капитализма тенденция се прибавят целенасочените усилия на олигархичния елит да си осигурява монополни предимства (rent seeking), за което говори Стиглиц, неравенството се институционализира и мотивира като „естествена потребност“ на самата човешка общност (Stiglitz 2012: 51).⁷

Ако задълбочаващото се неравенство се институционализира като „естествена потребност“ (Стиглиц), обществото се отдалечава от състоянието на солидарност и изпада в състоянието на „естествения закон“ на Хобс, определено от самия него като „война на всички срещу всички“ („bellum omnium contra omnes“). Такова общество по определение е аномично общество.⁸ Състоянието на „война на всички срещу всички“ добре е илюстрирано от Дж. Стиглиц чрез поведението на bankerите в условията на последната финансова и икономическа криза (2007 – 2009 г.). Bankerите, казва Стиглиц, може и да са подозирали, че потокът от нечувани бонуси ще пресекне в близко бъдеще, защото поначало той е бил неустойчив. Но вместо да потиснат стремежа си към нарастващи лични печалби, като

⁶ Стиглиц посочва, че спадът на дела на трудовото възнаграждение във времето на рецесията след 2007 г. възлиза на повече от 1/2 трилион долара на година, т.е. сума, която е много по-голяма от пакета стимули, приет от Конгреса на САЩ (Stiglitz 2012: 100).

⁷ Дж. Стиглиц привежда данни, от които се вижда, че задълбочаващото се неравенство не може да бъде „естествена потребност“ за нормално здраво общество: Горните 0.1 % от американските домакинства получават доход, който е 220 пъти по-голям от средния доход на долните 90 % (Stiglitz 2012: 27); съотношението на годишното възнаграждение на главен изпълнителен директор (Chief Executive Officer, CEO) към това на типичен работник в САЩ е 243:1 (Stiglitz 2012: 28); средният чист доход (доходът след плащане на такси и данъци) на горния 1 % от американското население е достигнал \$1 300 000, а този на долните 20 % – само \$17 800 (Stiglitz 2012: 29); през последните три десетилетия трудовото възнаграждение на долните 90 % от американското общество се е увеличило едва с 15 %, докато това на горния 1 % – с почти 150 %, а това на горния 0.1 % – с повече от 300 % (Stiglitz 2012: 33); през последните години е протекла поляризация на работната сила в САЩ, изразяваща се в концентриране на пари на върха, от една страна, и на нископлатени работници на дъното (Stiglitz 2012: 33); в американската работна сила се е появил нов сегмент, т.нар. „99-ици“, т.е. безработни от повече от 99 седмици, оставени без обезщетение за безработица (Stiglitz 2012: 35).

⁸ „Аномия“, от фр. „anomie“, е термин, въведен от Е. Дюркхем (1858 – 1917 г.), обозначаващ процес на разрушаване на базови елементи на културата преди всичко по отношение на етическите норми. В аномичната ситуация нормите на поведение на индивидите са объркани, неясни или отсъстващи; в поведението си индивидите и общностите не се ръководят от ясни нормативни ориентири. Индивидите и общностите престават да се чувстват съпричастни към обществото. По-нататък концепцията за аномията е развита в работите на Р. Мъртън (1910 – 2003 г.) (Изт.: <http://socio.rin.ru/cgi-bin/article.pl?id=963>. [retrieved March 9, 2017]; Hess, Markson, Stein 1988: 84).

по този начин защитят интересите на широки социални слоеве, които всъщност са източникът на финансови средства, те са увеличили усилията си да „вземат толкова повече, колкото могат, и толкова по-бързо, колкото могат“, защото добре са осъзнавали неустойчивостта на системата (Stiglitz 2010: 79).

В „Граници на растежа“ се прави изводът, че докато за 30-годишния период 1970 – 2000 г. световната икономика е нараснала два пъти, бедността в света също се е увеличила два пъти (най-богатите 20 % от световното население контролира повече от 80 % от световния брутен продукт и използва близо 60 % от световната търговска енергия) (Meadows 2004: 45). Гладът е нараснал, а светът е станал по-богат и е произвел повече храна от когато и да било преди.⁹ За периода 1975 – 2000 г. световната икономика се е удвоила, докато продуктът на глава от населението се е увеличил само с 30 % (Meadows 2004: 19; 43).

Целта драстично да се намали (дори съгласно целите на хилядолетието да се намали наполовина)¹⁰ броят на гладуващите в сравнение с първата половина на 90-те години на миналия век се оказва, че се отдалечава в неопределеното бъдеще. Въпреки различните методики, използвани от различни организации, техните наблюдения сочат, че броят на гладуващите не само не е намалял, а напротив, се е увеличил до 870 млн. още до 2013 г.¹¹ (а според FAO още през 2009 г. броят им е надминал границата от 1 млрд. души). По-голямата част от гладуващите е съсредоточена в развиващите се държави – 98 %; от тях най-голям е делът на живеещите в Азия – 65.7 %; в Африка – 26.9 %; в Латинска Америка и Карибите – 5.5 %; в развитите държави – 1.9 %. Три четвърти от всички гладуващи живеят извън градовете, в селски области, главно в селата на Азия и Африка. В основата на хранителната и социалната несигурност за голяма част от световното население лежи растящото неравенство в доходите и богатството. (Ако в началото на XIX в. в световен план коефициентът на Джини е бил 0.43, то през 2002 г. той вече възлиза на 0.71. По данни на OXFAM¹² към настоящата година 8 души в света притежават богатство, равняващо се на богатството на половината от световното население (Радев 2017). Тази тенденция на растяща бедност, хранителна несигурност и глад, имуществени и доходни неравенства както в отделни общества, така и между цели региони на света, се засили и утвърди като „естествена“ след началото на неолибералната революция (контрареволуция) от началото на 80-те години на миналия век.

След налагането на модела на Вашингтонския консенсус като „универсален“ световен модел след края на 80-те години тенденцията към нарастване на доходните и имуществените неравенства се прояви и в западноевропейските държави, и по-конкретно в ЕС. В Европа към 2012 г. близо 40 % от общия еквивализиран доход¹³ отива средно към най-високата квинтилна група, а по-малко от

⁹ След 1975 г. ръстът на световната икономика е 2.9 % средногодишно, следователно тя се удвоява на всеки 25 години (72: 2; 9).

¹⁰ На Световната среща за глада през 1996 г. броят на гладуващите хора в света в началото на 90-те години е изчислен на 824 млн., като се поставя целта до 2015 г. този брой да се намали наполовина.

¹¹ Изт.: 2013 World Hunger and Poverty Facts and Statistics. [online]. <http://www.worldhunger.org>.

¹² Британска благотворителна организация, оперираща в цял свят.

¹³ Еквивализираният доход е общият доход на всички домакинства, разделен на броя на членовете, превърнати в еквивалентни възрастни (Изт.: Eurostat).

10 % – съм хората от първата квинтилна група, съответно около 13, 17 и 23 % се разпределят към втората, третата и четвъртата квинтилна група (Di Falco 2014).¹⁴

Само по себе си неравенството в доходите и имуществото поражда разширяващи се социални пропасти между социалните групи, обособени по различни признаци. Но най-лошото е, че неравенството на либералния пазар не води до консолидация на неравните групи и взаимното им противопоставяне, а обратно, до разпад на връзките и във всяка една от тях. Това е естествена тенденция на саморазрушение на системни социални отношения, на „междувидова борба“, произтичаща от природата на самия либерален пазар. Пазарът на наркотици и на човешки органи са идеално поле за такава „междувидова борба“. Самият Дж. Сорос напомня, че оставен сам на своите движещи сили, пазарът има неограничен капацитет безразборно да редуцира всяко нещо, потенциален източник на печалба (изкуствена или екзистенциална човешка потребност, човешка илюзия или приумица, човешки страх или надежда и пр.) до състояние на стока. Например по тази причина трансплантацията на органи се превърна в изключително доходоносна търговска дейност (Patten 2009: 268).¹⁵

Така „междувидовата борба“ протича както между неравните групи, така и във всяка от тях. Оттук състоянието на аномия престава да бъде групова характеристика (например да е породено от културата на бедността в групата на декласираните индивиди) и се превръща в собственоиндивидуална характеристика, обуславяща ред отклонения от нормата на социално-икономическо и културно поведение на мнозинството индивиди в модерното западно общество или въобще в обществата, възприели днешния западен либерален модел. Тези отклонения от нормалния поведенчески модел за съвременното индустриално общество намират синтетичен израз в нарушаване на нормата за психично здраве у един значителен контингент индивиди с всички произтичащи от това лоши последици за стабилността на социалната връзка в обществото. „Повечето социални фактори оказват опосредствено влияние чрез психиката, т.е. придобиват значение на психични фактори. (...) В този смисъл разграничаването на социалното от психичното е условно“, считат психиатри (Милеви 1994: 111).

Трансформацията на обективни социални обстоятелства в психични фактори означава, че във всекидневното си поведение човек действа най-често под влияние на страсти и емоции, а не толкова на разумната и рационална идея. Но това не означава, че поведението на индивида е изцяло ирационално. Критерият за рационалност на човешкото поведение не е в неговата неподвластност на емоциите, а в отношението му към поддържането на цялото (а това е общността, групата, обществото и в крайна сметка държавата). Е. Фром нарича „рационална всяка мисъл, чувство или действие, което способства за адекватното

¹⁴ Ако през периода 2008 – 2012 г. в 12 държави – членки на ЕС, се наблюдава намаляване на доходното неравенство, то това се дължи на загуба на доход в горните доходни групи поради финансовата криза (Di Falco 2014).

¹⁵ В САЩ има официално регистрирани в различни списъци на чакащи трансплантация на различни органи около 101 000 души. Поради липса на донори всеки ден умират 19 души, което прави около 7000 за година. Търсенето е толкова голямо, че падат всякакви законови ограничения и в световен мащаб дейността по трансплантацията на човешки органи се е изродила в „канибализъм на органи“ (Patten 2009: 268).

функциониране и растеж на цялото...“; обратно, ирационалното отслабва и разрушава цялото (Fromm 1973: 295).

Аномията е именно такова социално обстоятелство, което, интерпретирано от индивида на психично равнище (т.е. като мисъл, чувство или действие), разрушава цялото; хората от елементи на дадена система (общност, общество, държава) се настройват срещу нея и всъщност започват да работят за нейното унищожаване. Аномичното състояние на човешката психика е предизвикано от асимилирането на неблагоприятни социални фактори, произтичащи до голяма степен от растящото неравенство и ожесточаването на „междувидовата борба“ в либерални условия. Аномията като състояние на безнорменост и отчуждение от нормалната среда на общуване вреди както на цялото, така и на индивида, отразява се патологично върху структурата на личността (Вж. Георгиев 1991: 16). Заплашена е самата личностна структура, тъй като човек губи способността и възможността да задоволява една от основните си социални потребности – потребността от общностна включеност (Merton 1968: 215). Оттук заплашени с разпад са значими социални структури (каквито например са семейството, социопрофесионални групи, общностни образувания и пр.), както и държавни институции (армия, полиция, образование, църквата като специфична политическа институция и пр.). Отчуждението между аномичните индивиди не може да не се изрази и в отчуждение от общността, професионалната група, институциите на държавата. Естествен израз на такова отчуждение е убедеността на мнозинството граждани, че живеят в социално несправедлива държава. Анализът и изводите, които прави Д. Нинов за България, са релевантни за всички съвременни държави, особено за тези от Третия свят, които са били принудени да се откажат от модела на девелопментализма, за да приемат този на либералния капитализъм (Вж. Нинов 2011). Хората в поведението си не се ръководят от статистиката, а от собственото си възприятие на реалностите на живота. Следователно, ако те считат, че държавата е несправедлива, и всекидневното им поведение е съответно на такова възприятие – то е поведение на хора, които са във „война“ с обществото и държавата. Средствата на „войната“ са най-разнообразни – като се започне от пренебрегване на полезни за всички правила (правилници за вътрешен ред в институциите, правилник за движението по пътищата и пр.) и се стигне до агресивни и терористични действия. Излиза, че съвременното западно общество на либералния капитализъм започва фатално да се отдалечава от същностната си традиция на рационалността, която води началото си от Гръцката античност; а общество, което напуска базисните си принципи, е обречено на разпад.¹⁶

В личностен план аномията се изразява във форми на отклоняващо се поведение – депресивни състояния, суицидални настроения, апатия, разочарование; психотични и невротични състояния; наркомания; алкохолизъм; престъпност и много други (разпад на традиционното семейство; еднополови бракове, пренебрегване на нормалните ограничения за двата пола, произтичащи от естественото разделение на труда, и пр.).

¹⁶ Гръцкият *logos* и латинското *ratio* е основополагащ организационен на Вселената (Вж. Fromm 1973: 295).

КЛИНИЧНА ДЕПРЕСИЯ

Ако в началото на 90-те години на миналото столетие разпространеността на депресията е в рамките на 4,4 – 19,9 %, то към началото на новия век обхватът на заболяването се е разширил до 25 %, а рискът от клиническата му проява в течение на жизнения цикъл е 8 – 9 %.¹⁷ Клиничната депресия е четвъртият по тежест увреждащ фактор за света и вторият – за развитите държави.

Ако се запази тенденцията на растеж до 2020 г., клиничната депресия ще бъде второто по значение увреждащо условие (след сърдечните заболявания) за света. Показателно е, че днес от депресия страдат 10 пъти повече хора, отколкото през 1945 г.¹⁸ За Западния свят клиничната депресия (major depression) оглавява списъка на психологическите разстройства; тя е тежък, при това растящ проблем. Счита се, че между 35 и 40 млн. американци, живеещи днес, ще страдат от клинична депресия в даден период от своя живот. В развитите държави (Швеция, Испания, САЩ, Австралия, Япония) честотата на депресията у обичайните болни в лечебните заведения достига 20 – 29 %. В началото на новия век в САЩ делът на болните от депресия сред пациентите на държавните психиатрични клиники е 25 %, а в частните – два пъти по-голям. Ръстът на депресивните състояния се съпровожда с тяхното усложнение. През последните години се забелязва ръст на дела на тежките и устойчиви на лечение форми на депресия (такива състояния достигат 25 % от общия брой на заболяванията).¹⁹

Но депресията е преди всичко социално, а не регионално или културно обусловено психическо страдание. Ако социалните фактори (а това преди всичко е либералният социално-икономически модел с произтичащите от него начини на живот и ориентация на индивида към егоистично самоцелно потребление) са идентични, то следва да се очаква, че и степента на разпространеност на клиничната депресия ще е съпоставима в различни региони и държави. Така например ръстът на депресивните състояния в съвременна Русия е съпоставим, дори надвишава този в САЩ. Съгласно мнението на руски учени в Русия у 68 % от болните, обръщащи се към районната поликлиника, се откриват депресивни състояния; делът на депресиите у пациентите в обикновените болници е 30 %; на 30 болни, обрънали се към лекари в поликлиниките с общ профил, се падат 2 – 3 души с депресия, т.е. между 7 и 10 %.²⁰

Депресията е проблем, отслабващ и разрушаващ цялото, който се отнася практически до всички общности и възрастови групи. Практическият израз на разрушителния ѝ ефект за обществото е нарастващият брой на самоубийствата. За около една четвърт от самоубийствата в САЩ се предполага, че се дължат на

¹⁷ Изт.: проф. д.м.н. Минутко, Виталий Леонидович. [онлайн]. – В: *depressia.com*. [Retrieved March 19, 2017].

¹⁸ От клинична депресия страдат хора от всички възрасти, националности, с всякакъв произход и стил на живот; до 20 % от хората изпитват симптоми на депресия; средната възраст на първите прояви на клинична депресия е 25 – 29 години (*www.clinical-depression.co.uk*. [Retrieved March 18, 2017]). (Изт.: *clinical-depression.co.uk*. [Retrieved March 18, 2017]).

¹⁹ Изт.: проф. д.м.н. Минутко, Виталий Леонидович. Цит. съч.

²⁰ Изт.: Пак там.

недиагностицирана или погрешно диагностицирана клинична депресия; до 80 % от случаите на суицидална смърт са хора, страдащи от депресия.²¹

САМОУБИЙСТВА

След като се познава тенденцията на растеж на депресивните състояния в света, но най-вече в днешния Западен свят, донякъде логично следва и обяснението за ръста на самоубийствата. Световната здравна организация (СЗО, WHO) оценява, че годишно приблизително един милион души се самоубиват, което представлява общ коефициент на смъртност от 16 на 100 000 души, или едно самоубийство на всеки 40 сек.; прогнозира се, че към 2020 г. този коефициент ще нарасне до едно самоубийство на всеки 20 секунди.²²

В статистиката на СЗО е видно, че Европа, особено Източна Европа, има най-високите стойности на коефициента на смъртност от самоубийство. Класацията се оглавява от Литва (33.5)²³, Руската федерация (22.3), Унгария (25.4), Беларус (21.8), Латвия (21.8), Полша (20.5), Украйна (20.1), Финландия (16.7). По-голямата част от западноевропейските държави заемат средата на скалата със стойности на коефициента на смъртност от 4.7 (Италия) до 14.2 (Белгия). Коефициентът на САЩ (13.7) е съизмерим със средните стойности за Европа. В района на Източното Средиземноморие, където се намират изключително мюсюлмански държави, порядъкът на смъртността е съвършено друг – коефициентът на смъртност се движи от 5.3 (Иран) до 0.3 (Саудитска Арабия).²⁴

Това, на което обръща внимание и СЗО, и други специализирани организации, е бързият ръст на самоубийствата в САЩ и Европа през последното десетилетие. Новият доклад на американските центрове за контрол на заболяванията и превенция (Centers for Disease Control and Prevention (CDC) според д-р Янг разкрива шокиращи данни за ръста на самоубийствата сред всички възрастови групи, с изключение на тези на 75 и повече години – три пъти е нараснал коефициентът при младите момичета (10 – 14 години); заличаване на разликата в коефициента при мъжете и жените (досега коефициентът при мъжете е бил 3.5 пъти по-голям, отколкото при жените); най-високи са стойностите при мъжете и жените на средна възраст; самоубийствата нарастват, въпреки че средствата, отделяни за психично здраве, не са намалели.²⁵ В средата на 90 години на миналия век коефициентът на самоубийствата в някои източноевропейски държави достига безпрецедентни стойности: Руската федерация – възрастово стандартизиран коефициент 38.4; Беларус – 29; Украйна – 25.2; България – 14.5.²⁶

Статистиката за самоубийствата е много богата. Немалко са и обясненията за причините, които ги предизвикват. Така например „дежурната“ причина, която се изтъква, е нарастване на икономическите трудности или недостатъчно

²¹ Изт.: *clinical-depression.co.uk*. [Retrieved March 18, 2017].

²² Изт.: **Suicide Statistics**. – In: *befrienders.org/suicide-statistics*. [Retrieved March 22, 2017].

²³ Брутен коефициент, равняващ се на смъртни случаи на 100 000 души.

²⁴ Изт.: WHO.

²⁵ Изт.: **Young, J., M. D.** Suicide Rate Increases: What's Behind the Numbers? *psychologytoday.com*. [Retrieved March 22, 2017].

²⁶ Изт.: WHO.

финансиране на здравеопазването и други от този род.²⁷ Що се отнася до икономическите трудности като причина за самоубийство, трябва да се напомни изводът, до който достига Е. Дюркем, когато изследва аномичните форми на разделение на труда – икономическите трудности сами по себе си не са причина, предизвикваща пряко ръст на самоубийствата (ако беше така във времето на Дюркем, Ирландия би имала най-високия коефициент на смъртност, а това не е така, Франция е далеч преди нея) (Durkheim 1964: 57; 182; 266). Анализирайки причините, не може да не направи впечатление фактът, че самоубийствата нарастват устремно в държави, в които силовото налагане на либералния капиталистически модел разрушава традиционни общностни връзки – така е в държавите от Източна Европа и в постсъветското пространство; така е дори в Америка, където след края на века започват да се проявяват негативните последици от неолибералната революция/контрареволюция на администрацията на Р. Рейгън; така е в Китай и Индия, които по същество възприемат някои от предписанията на Вашингтонския консенсус относно либерализацията на пазара и националната икономика (и днес близо 30 % всички самоубийства в света се падат на Индия и Китай).²⁸ Проблемът не е толкова в отделяните средства за поддържане на психичното здраве на населението, особено това в развитите държави, а в стабилността на факторите, предизвикващи отклонения от психическата норма.

НАРКОМАНИЯ

По оценка на UNODC в глобален мащаб през 2012 г. между 162 и 324 млн. души, което прави от 3.5 до 7.0 % от световното население на възраст от 14 до 64 години, са употребявали нелегални наркотици поне веднъж през предходната година; броят на трайно зависимите се движи от 16 до 39 млн. души (UNODC 2014: ix). В САЩ употребата на нелегални наркотици нараства – през 2013 г. 24.6 млн. американци на възраст 12 години и повече (9.4 % от цялото население) са били употребявали наркотик през предходния месец. Повечето хора за пръв път употребяват наркотици в юношеска възраст – през 2013 г. в САЩ употребилите за пръв път наркотик са били малко над 2.8 млн., което прави около 7800 души на ден, като повече от половината от тях (54.1 %) са били под 18 години.²⁹ В Русия ежедневно се харчат около 4.5 млрд. рубли за покупка на наркотици; в страната са регистрирани около 8 млн. наркозависими.³⁰

Според доклад³¹ на Европейския център за мониторинг на наркотиците и наркоманиите (ЕЦМНН) от началото на 2014 г. проблемът с употребата на наркотици в Европа се усложнява. Ситуацията като цяло може да се приеме за стабилна, що се отнася до традиционните видове дрога. В същото време се появяват нови заплахи, предизвикани от синтетичните наркотици, включително

²⁷ Вж. Young, J., M. D. Цит. съч.

²⁸ Изт.: WHO.

²⁹ Изт.: National Institute on Drug Abuse.

³⁰ Изт.: <http://vlad.mk.ru>.

³¹ Европейски доклад за наркотиците 2014 г.: Тенденции и развития.

стимуланти, нови психоактивни вещества и лекарствени продукти, които заемат все по-важно място на променящия се наркопазар в Европа. През 2013 г. в системата на ЕС за ранно предупреждение са регистрирани за първи път 81 наркотични вещества – над 10 пъти повече, отколкото през 2003 г. С това броят на наблюдаваните от ЕЦМНН нови видове дрога надхвърля 350. Системата за контрол и мониторинг се оказва „под нарастващ натиск поради обема и разнообразието от нови наркотици, които се появяват на пазара“.

Повече от 80 млн. европейци, почти една четвърт от възрастните граждани на ЕС (между 15 и 64 години), са употребявали незаконни наркотици някога през живота си. Повечето от тях, 73,6 млн. души, са опитвали канабис, 14,1 млн. – кокаин, 11,4 млн. – амфетамини, и 10,6 млн. – екстази (един човек може да е употребил повече от един вид дрога). В развитите западноевропейски държави делът на опитвалите наркотик е значително по-голям, отколкото в останалите европейски държави – някакъв наркотик са опитали поне веднъж през живота си около една трета от гражданите на Дания, Франция и Великобритания на възраст между 15 и 64 години и по-малко от една десета – в България, Гърция, Кипър, Унгария, Португалия, Румъния и Турция. Употребата на дрога си остава една от основните причини за смъртността сред младите хора в ЕС, въпреки че се забелязва обща тенденция към намаляване на смъртните случаи.³²

Статистиката за употребата на наркотици е безкрайна. Но от много числа, коефициенти, уловени тенденции и пр. може да се извлече еднозначен извод: търговията с наркотици отдавна е станала част от „нормалния“ пазар на развитите и по-голямата част от развиващите се държави. Наркозависимостта е белег, че към многобройните изкуствени потребности на техните жители, стимулирани от културата на потреблението, трайно се е добавила и потребността от наркотици.

* * *

С право Р. Екерсли посочва, че докато западната цивилизация е постигнала успехи в снижаването на жертвите от болести, тя е претърпяла поражение в намаляването на жертвите на отчаянието.

- След 50-те години на миналото столетие неколккратно са нараснали самоубийствата, включително и в САЩ, Австралия, Нова Зеландия.
- Влошили са се стойностите на индикаторите за психическо здраве на населението, особено на младите хора.
- Властите признават, че в световен план войната срещу употребата на нелегални наркотици е загубена въпреки милиардите, хвърляни за борба с търговията с наркотици и училищните програми.
- Расте злоупотребата с алкохол, особено сред младото население.
- Депресивното състояние се е превърнало в „норма“ за голяма част от населението в развитите (западни) държави.

³² Изт.: **Европейски...** Цит. съч.

• След Втората световна война коефициентът на престъпността рязко се е увеличил в повечето западни държави (Eckersley 1993: 9).³³

Най-лошото е, че тези вътрешноприсъщи и логични за западната цивилизация (а това е англосаксонският свят) тенденции на разрушаване на социалната тъкан се разпростират и върху останалия свят. Преследвайки по стара историческа традиция световна хегемония, западната цивилизация изнася вътрешния си дневен ред под формата на „универсален“ социално-икономически модел, какъвто е моделът на либералния пазар.

Позитивисткият подход към обществените процеси изисква саморазрушителните тенденции в съвременното либерално общество да се обясняват със съвсем материални фактори, като безработица, неравенство и бедност, разпад на семейството и др. От друга страна автори като Р. Екерсли считат, че саморазрушителните процеси в съвременното общество са „независими от такива фактори“ и се дължат на „нещо друго“, което те виждат в „нарастващия упадък на западната култура“ (Eckersley 1993: 10). Основателно упадъкът на една култура се изразява в нейната неспособност да даде на хората усещане за смисъл и цел на съществуването, за принадлежност (Eckersley 1993: 10). С други думи упадъкът в обществените отношения произтича от упадъка на традиционни общностни ценности. Но такива ценности, като общностна принадлежност, солидарност, ред в обществените отношения и пр., губят релевантността си неслучайно. Тяхното обезсмисляне произтича от действието на фактори, като безработица, неравенство и бедност, разпад на семейството и др.; такива фактори са реални състояния на обществено-икономическата система (не е възможно бедният, безработният, човекът със затворени пътища за растеж да приема обществото за справедливо и да се чувства част от общността). Осмислянето от хората на тази среда може да протече само на ценностно равнище, т.е. като абсолютен ценностен релативизъм. По тази причина именно аномичното индивидуално поведение е белег за сливането на социалното и психичното. Оттук саморазрушителните за либералната система масови процеси и състояния (депресия, самоубийства, наркомания, престъпност и пр.) не могат да не се проявяват като упадък на западната култура.

Тогава защо да не погледнем на терористичното поведение и нагласи на много икономически активни хора от съвременните либерални общества и като на краен, отчаян израз на техния ценностен релативизъм, характерен въобще за аномичния индивид? Така днешният тероризъм се превръща в естествено „убежище“ за такива хора; убежище, където те намират отново смисъла на общностната принадлежност, солидарността, вярата. Не е случайно, че терористичните актове след септември 2001 г. в западните общества се извършват от местни хора, организирани, но действащи сами – типично поведение на аномични,

³³ САЩ са „страната затвор“ с 2.3 млн. затворници; с коефициент на изпращане в затвора (incarceration rate) 730 души на 100 000 жители, или почти 1 на всеки 100 души. САЩ заемат първо място в света, надминавайки от 9 до 10 пъти този коефициент в много европейски държави. Някои американски щати, казва Стилглиц, разходват за поддържане на своите затвори толкова, колкото за университети си. „Такива разходи не са белег на добре функционираща икономика и общество“, подчертава Стилглиц (Stiglitz 2012: 39).

отчуждени от ценностите и правните норми на обществото хора. Не е случайно също така, че самоубийствените терористични актове за разлика от втората половина на ХХ в. са станали норма, а не екзотично изключение. Има основание да се приеме, че действията на такива местни хора са израз не толкова на принадлежност към идеологията и организациите на радикалния ислям, колкото на отчуждението и отчаянието им от собствените им общества. Впоследствие обаче те (тези, които са останали живи) рационализират поведението си, като го свързват с такава идеология и организация; отклоняващото се криминално деяние се „издига“ до ранга на терористичен акт (което е изгодно както за терористичната организация от рода на „Ислямска държава“, която го припознава като свое дело, така и за потърпевшата държава, която така хвърля вината на външен фактор, какъвто е „световният тероризъм“).

В забележителната си „Дълга телеграма“ Дж. Кенън обосновава политиката, която Западът трябва да води, към СССР, за да съдържа неговата геополитическа експанзия. Телеграмата завършва с препоръки към американското правителство (всъщност към всички западни държави, възприели външнополитическия курс на Америка) как то да води ефективна политика на съдржане. Една от препоръките се отнася до собствения „дом“ на американското (западните) общество. Той буквално казва следното: „Не е достатъчно да караме хората да развиват политически процеси, подобни на нашите. Много чужди народи, поне в Европа, (...) по-малко се интересуват от свободата, отколкото от сигурността. Те търсят по-скоро водачество (guidance), отколкото отговорности“ (Kennan 1946: 17). Съвременните т.нар. „цивилизовани“ общества и техните държави, особено Западът, по дефиниция не могат да изпълняват ролята на „водачи“ на останалите общности, народи и държави по една проста причина, която анализирах по-горе. Либералният обществено-икономически и културен модел са саморазрушителни модели за самите общества и държави, които го изнасят; те преди всичко са антидържавни, унищожавачи субектността на държавата, или *raison d'Etat*, формулирана от кардинал Дьо Ришельо преди 400 години. Следователно за огромната част от „цивилизованите“ хора и за тези, които подлежат на „цивилизоване“, той носи несигурност (политическа, културна, социална), пред която либералните догми за свободи, права на човека, отговорности и пр. губят всякакъв смисъл.

Борбата с тероризма, който безспорно е зло, започва с оздравяване на собствения дом на „цивилизованите“ държави. „Водачеството“ на една система ще дойде като естествено следствие от оздравяването на държавния ред, който я въплъщава. Ако съвременните държави не могат да се преобразуват по такъв начин, че да изкоренят болестите, разяждащи техните общества, тяхната битка с тероризма е обречена; нишата на „водачите“ ще се изпълва от всякакви нови и нови формирования от рода на „Ислямска държава“.

Литература

1. **Birdsall**, N., F. Fukuyama. (2011) The Post-Washington Consensus. – In: *Foreign Affairs*, March/April.
2. **Cornia**, G. (Ed.) *Inequality, Growth, and Poverty in an Era of Liberalization and Globalization*. Oxford University Press, 2004.

3. **Di Falco, E.** (2014) Statistics in focus N: 12/. – In: *Archive: Income inequality statistics*, data 2012.
4. **Durkheim, E.** On the Division of Labor in Society. Free Press, 1964.
5. **Eckersley, R.** (1993) The West's Deepening Cultural Crisis. – In: *The Futurist*, November-December.
6. **Ferguson, N.** The West and the Rest. Penguin Books, 2011.
7. **Fromm, E.** The anatomy of human destructiveness. A Fawcett Crest Book, 1973.
8. **Hess, B., E. Markson, P. Stein.** Sociology. Macmillan Publishing Company, 1988.
9. **Kennan, G.** (1946) Telegram, George to George Marshall [„Long Telegram“]. February 22. Harry S. Truman Administration File. Elsevier Papers.
10. **Kissinger, H.** World Order (Reflections on the Character of Nations and the Course of History). Penguin Book, 2014.
11. **Meadows, D., J. Randers, D. Meadows.** Limits to Growth. The 30-year Update. Bath Press, 2004.
12. **Merton, R.** Social Theory and Social Structure. Free Press, 1968.
13. **Patten, Ch.** What next. Penguin Books, 2009.
14. **Stiglitz, J.** The Price of Inequality. W. W. Norton & Company, 2012.
15. **United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC).** World Drug Report. 2014.
16. **Бояджиев, И.** (2017) Терористите ни побеждават, защото не мислим като тях. – В: Телеграф, 4 януари 2017.
17. **Георгиев, Б.** Общностите – нашият дом. София: Св. Кл. Охридски, 1991.
18. **Маркс, К., Ф. Енгелс.** Избрани произведения. София: Партиздат, 1977.
19. **Милев, В., Р. Милев.** Психопатология. София, 1994.
20. **Нинов, Д.** (2011) Защо мнозинството от българите смятат, че живеят в социално несправедлива държава? – В: *Социология и икономика*, год. I, бр. 1, 2011, КИА, Пловдив.
21. **Радев, Н.** (2017) Динамика на доходното неравенство в България. – В: *Юбилейна научна конференция „Как живеем заедно – общности, институции, мрежи“*, София, 10 – 11 март 2017.